

Ε Πανελλήνιο ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Εκπαίδευση & Πολιτισμός
στον 21ο αιώνα

13-14 Μαΐου
2023

Το σύγχρονο Μουσείο σε περίοδο
μεταναστευτικής κρίσης
Αμανιού Αλεξάνδρα,
alexandra.xanthi2013@gmail.com

Εισαγωγή

Μουσεία, μετανάστευση και πολιτιστική κληρονομιά.

- Τα μουσεία θεωρούνται προστάτες της πολιτιστικής κληρονομιάς και ως εκ τούτου ο ρόλος τους στη διατήρηση των απτών και άυλων πτυχών της κληρονομιάς για τις μελλοντικές γενιές συνήθως δεν αμφισβητείται. (Stylianou-Lambert, T. et al. 2014:566-567). Η ίδια η κληρονομιά είναι μια σύγχρονη κατασκευή, τα ερείσματα της οποίας εντοπίζονται στο παρελθόν (Van der Auwera 2013:4), βασίζεται δε σε ορισμένες οντολογικές παραδοχές της ανθρώπινης ταυτότητας και διαφοράς. Έτσι, η ανθρώπινη ποικιλομορφία οπτικοποιείται και γίνεται κατανοητή με όρους χωρικά διακριτών ομάδων ανθρώπων με ξεχωριστούς πολιτισμούς. Αυτός ο τρόπος χαρτογράφησης της ανθρωπότητας συνδέεται περαιτέρω με τη θεμελιώδη διαίρεση μεταξύ του δυτικού και του μη δυτικού κόσμου (Lien & Nielsen 2019:452).

- Σήμερα, υπό τον αντίκτυπο της παγκοσμιοποίησης και λόγω της αυξανόμενης συνειδητοποίησης του θετικού ρόλου που διαδραματίζει η πολιτιστική πολυμορφία, τα μουσεία δεν μπορούν πλέον να ισχυρίζονται πως εκπροσωπούν κοινωνίες και πολιτισμούς αποκλειστικά σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο. Οι συνεισφορές άλλων πολιτισμών είναι απαραίτητες για την κατανόηση της κατασκευής της ταυτότητας – εθνικής ή τοπικής και είναι αυτό το πλαίσιο που δημιουργεί και οργανώνει τη μελέτη των μουσείων μετανάστευσης που ανήκουν στην κατηγορία των μουσείων της ιστορίας και της κοινωνίας. Έτσι, η πρόκληση εκπροσώπησης όλο και πιο διαφορετικών, πολυγλωσσικών και πολυπολιτισμικών κοινωνιών εγείρει μία σειρά ζητημάτων για τα σύγχρονα μουσεία (Delaplace 2017:149). Το μουσείο πρέπει να είναι ένας παράγοντας αλλαγής εντός του 21ου αιώνα. Πρέπει να γίνει ένα μέρος χωρίς αποκλεισμούς για εναλλακτικές σκέψεις, όπου θα ακούγονται αλλά και θα αμφισβητούνται όλες οι φωνές. Ο αποκλεισμός διάφορων ομάδων από την κοινωνία θα διαιωνίζεται, εάν τα μουσεία αποτύχουν να συμπεριλάβουν τις δικές τους ιστορίες παράλληλα με την επίσημη αφήγηση. (Brown 2018:119). Καθώς λοιπόν τα μουσεία εκλαμβάνονται ως θεσμοί που διευκολύνουν τη θετική αλλαγή, αναμένεται να επιτύχουν κάτι περισσότερο από τη συλλογή, συντήρηση, ερμηνεία και προβολή αντικειμένων. Αν και, θεωρητικά αυτό μπορεί να φαίνεται ιδανικό, να σημειωθεί εδώ πως, ρεαλιστικά, τα σύγχρονα μουσεία εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν ζητήματα ρατσισμού, σεξισμού, πολιτικής ουδετερότητας και προκατάληψης. (Sainani 2020:1).

- Σε διεθνές επίπεδο και ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1990, τα μουσεία έχουν αρχίσει να ασχολούνται σοβαρά με «δύσκολα» κοινωνικά θέματα γύρω από την εθνοτική και πολιτιστική πολυμορφία. Η κλιμάκωση των διεθνών συγκρούσεων και των συναφών διαπολιτισμικών εντάσεων έχει αυξήσει την ανάγκη για δημιουργικές προσεγγίσεις μέσω ευρύτερων εκπαιδευτικών οδών προκειμένου να ξεκινήσουν και να διατηρηθούν θετικές συναντήσεις μεταξύ ανθρώπων από διαφορετικά εθνοτικά, φυλετικά, πολιτιστικά και θρησκευτικά υπόβαθρα (J. Walton et al. 2016:872). Σ' έναν αυξανόμενο αριθμό κρατών, διαπολιτισμικά ζητήματα επηρεάζουν τη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής σε ένα μεγάλο εύρος θεμάτων. Ακόμα περισσότερο, είναι προφανές ότι η εφαρμογή της διαπολιτισμικής ευαισθητοποίησης έχει αυξήσει την επίγνωση του ρατσισμού σε ορισμένες κοινωνίες (Coulby 2006:246).

Μεταναστευτικά αφηγήματα στην σύγχρονη Ευρώπη

- Η κληρονομιά και η μνήμη, ως άρρηκτα συνδεδεμένες έννοιες, έχουν μεγάλη σημασία στον κόσμο και την ευρωπαϊκή κοινωνία. Η σύγχρονη Ευρώπη αντιμετωπίζει πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και ανθρωπιστικές προκλήσεις που επηρεάζουν τόσο τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν το παρελθόν τους όσο και τον τρόπο με τον οποίο οικοδομούν τις ταυτότητές τους και τις ιδέες τους για το μέλλον καθώς, θυμούνται και αναδιαμορφώνουν το παρελθόν εντός και σε σχέση με μεγαλύτερες δομές ισχύος. Από τη μία πλευρά, οι συνεχιζόμενες συζητήσεις για τη μετανάστευση αναδεικνύονται ως ένα διχαστικό ζήτημα όσον αφορά την κατανόηση της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης και ταυτότητα ενώ από την άλλη πλευρά, η ΕΕ επενδύει ολοένα και περισσότερο σε έργα που σχετίζονται με την ευρωπαϊκή κληρονομιά, μουσεία και δίκτυα πολιτιστικής-μνήμης, η δε δυναμική μεταξύ διακρατικής και διαπολιτισμικής δημιουργίας της μνήμης στην Ευρώπη συνιστά μία σημαντική και συναρπαστική μελέτη περίπτωσης. Η σύγχρονη Ευρώπη περιλαμβάνει τόσο τα σύνορα παλαιών και νέων εθνικών κρατών όσο και εκείνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνιστώντας έτσι έναν υπερεθνικό πολιτικό σχηματισμό. Αυτά τέμνονται με τους ατελείωτους τρόπους με τους οποίους τα άτομα και οι ομάδες σφυρηλατούν τις σχέσεις τους στον κόσμο με τρόπους που αποκλίνουν από τα γεωπολιτικά σύνορα που επιβάλλονται σε αυτόν (Van Huis et al 2019:1-2).

- Τα σύνορα οριοθετούν ένα σύνολο νομικών, πολιτικών και ηθικών σχέσεων που είναι εδαφικά δεσμευμένες και συγκεκριμένες. Από αυτή την άποψη, η άδικη διάκριση εναντίον αλλοδαπών που υπάρχουν σε μια περιοχή δεν προκύπτει από την ύπαρξη συνόρων ή από εδαφική οριοθέτηση, αλλά μάλλον από την απαιτούμενη αλληλεπικάλυψη εδαφών και πολιτικής ταυτότητας που κατασκευάζονται κατά μήκος των κοινοτικών ή πολιτιστικών συνόρων (Ochoa Espejo 2018:71). Το 2015, περισσότεροι από 1,3 εκατομμύρια πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο έφτασαν στην Ευρώπη. Ξαφνικά, οι χώρες της Δυτικής και της Βόρειας Ευρώπης βίωσαν υπερβολική επιβάρυνση των εθνικών τους συστημάτων ασύλου. Αντίθετα, η κατάσταση δεν ήταν νέα για τις χώρες της Μεσογείου, που τα προηγούμενα χρόνια είχαν ζητήσει υποστήριξη από τα κράτη της Βόρειας / Δυτικής Ευρώπης για να χειριστούν τις ροές των προσφύγων που φθάνουν στην Ευρώπη κάθε χρόνο. Ήταν η εισροή του 2015 στην Ευρώπη, ωστόσο, που χαρακτήρισαν τις αφίξεις των προσφύγων με το όνομα «το καλοκαίρι του καλωσορίσματος» (Sandberg 2020:119). Στη σημερινή Ευρώπη, η διφορούμενη ιδέα της διέλευσης των συνόρων συνοδεύεται από παράλληλες διαδικασίες διάλυσης και οχύρωσης των συνόρων της ΕΕ στο όνομα τόσο της προώθησης της ενότητας μέσα από την πολυμορφία όσο και της έμφασης στις πολιτισμικές διαφορές. Ενώ η ένταξη μπορεί εύκολα να συσχετιστεί με τη διαγραφή συνόρων για τη δημιουργία ενότητας, ο αποκλεισμός αναφέρεται στην έννοια του μη ανήκειν. (Lähdesmäki, T. et al. 2020:100).

- Η παγκόσμια μετανάστευση αλλάζει βαθιά τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι ενεργούν και αντιλαμβάνονται την κοινωνία τους οι μεταναστευτικοί πολιτισμοί έχουν σημαντική λειτουργία τόσο στη συγγραφή της ιστορίας όσο και στη διάδοση και παραγωγή κληρονομιάς. Όταν λοιπόν ο πληθυσμός και οι πιθανοί χρήστες των μουσείων γίνονται πιο ετερογενείς και διαφορετικοί, αμφισβητείται η ιδέα μιας κοινής εθνικής ιστορίας. Ορισμένα λοιπόν ζητήματα που αφορούν τους μελετητές των μουσείων στο ευρύ πεδίο μελετών μετανάστευσης είναι η πολιτική της αναγνώρισης, οι αφηγηματικές πρακτικές, ο κοινωνικός ρόλος των μουσείων και η υλικότητα της μεταναστευτικής κληρονομιάς (Swensen & Guttormsen 2020:15-18). Ένας αντίκτυπος της μετανάστευσης ως θέμα μουσειακής έκθεσης μπορεί να είναι μια θόλωση των «φαντασιακών» εθνικών κρατών και κατά συνέπεια της Ευρώπης. Αυτό είναι ακόμη πιο εμφανές στην περίπτωση του μουσείου, ενός ιδρύματος που εφευρέθηκε ακριβώς για να βοηθήσει στην κατασκευή του έθνους ως ουσιαστικό σημείο αναφοράς και ως κατηγορία οργάνωσης του κόσμου. Δεύτερον, ο τρόπος με τον οποίο η μετανάστευση μπορεί να αμφισβητήσει το έθνος ως εννοιολογικό πλαίσιο ενσωματώνεται στον τρόπο με τον οποίο τα αντικείμενα επιλέγονται για τις μουσειακές εκθέσεις. Σε αντίθεση με τα παραδοσιακά ερωτήματα, σχετικά με τον τόπο της εφεύρεσης, της παραγωγής, ή τη χρήση ενός αντικειμένου άλλες πτυχές καθίστανται σχετικές και δικαιολογούν την ένταξή του σε μια έκθεση. Αυτές οι δύο πτυχές οδηγούν συνεπώς σε μια πιο γενική, τρίτη διάσταση: δεν αμφισβητείται μόνο το έθνος ως ιστορικό παράδειγμα του μουσείου, αλλά και ο τόπος και ο χώρος που σχετίζονται με ένα συγκεκριμένο μουσείο και τις εκθέσεις του, είτε πρόκειται για την πόλη, τη περιοχή, το έθνος ή την Ευρώπη. Εάν οι πρακτικές κινητικότητας είναι στο επίκεντρο, αυτές οι φαινομενικά καθορισμένες οντότητες υπονομεύονται ή απαιτείται τουλάχιστον ο επαναπροσδιορισμός τους υπό νέες βάσεις (Poehls 2011:339).

- Στις μέρες μας, η έννοια «πολυπολιτισμική κοινωνία» παρέχει μια νέα προϋπόθεση που είναι υπό κατασκευή χωρίς όμως ακόμη, να είναι ολοκληρωμένη. Πιο συγκεκριμένα, ο όρος αντικατοπτρίζει το γεγονός ότι μια ομοιογενής εθνική κοινότητα μετατρέπει αργά τον πολιτιστικό χαρακτήρα υπό την επιρροή και την πίεση της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης και των νέων πολιτιστικών ομάδων που δημιουργούνται. Από αυτήν την άποψη, οι πολιτιστικές πολιτικές που υιοθετούνται από τα κράτη μέλη της ΕΕ, πρέπει να κάνουν τα μουσεία προσβάσιμα σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, προκειμένου να προωθήσουν την κοινωνική συνοχή και την εκπαίδευση (Bitsani 2016:4-6)
- Η μετανάστευση δεν θεωρείται συνήθως πως συμβάλλει στην οικοδόμηση της εθνικής ταυτότητας στις Ευρωπαϊκές χώρες, σε αντίθεση με χώρες με μεγάλους μεταναστευτικούς πληθυσμούς όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, ο Καναδάς ή Αυστραλία. Στις τελευταίες χώρες έχει σταδιακά εξαπλωθεί, η ιδέα ότι η πολυπολιτισμικότητα προάγει τη δημοκρατία υπό την επίδραση των θεωρήσεων περί πολιτιστικών δικαιωμάτων. Στην Ευρώπη, η έννοια των πολιτιστικών δικαιωμάτων τείνει να σχετίζεται με την απόκτηση νέων δικαιωμάτων που συνάδουν με την προώθηση της δημοκρατικής διαδικασίας (Wihtol de Wenden 2007:24).

Μουσεία και μετανάστευση

- Η μετανάστευση, η πολιτισμική ποικιλομορφία και το αυξανόμενο εθνοπολιτισμικό μείγμα που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη κοινωνία έχει αναδειχθεί ως βασικό ζήτημα για τα ευρωπαϊκά μουσεία. Από τη δεκαετία του 1990, μια πλούσια θεωρητική συζήτηση για το θέμα είχε αναπτυχθεί από τους μελετητές και τη μουσειακή κοινότητα. Αρκετά «μουσεία μετανάστευσης» έχουν ανοίξει σε όλη την Ευρώπη και, πιο πρόσφατα, ορισμένα μουσεία αμφισβητούν τις ενοποιημένες προσεγγίσεις τους και πρακτικές σε σχέση με το προαναφερθέν κοινωνικοπολιτιστικό σενάριο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την προώθηση προσωρινών εκθέσεων, εκπαιδευτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων προσέγγισης που διερευνούν θέματα, όπως η μετανάστευση, η πολιτισμική πολυμορφία και ο διαπολιτισμικός διάλογος, από πολλές διαφορετικές οπτικές γωνίες. Μερικά από αυτά τα μουσεία είναι αφιερωμένα στην ιστορία της μετανάστευσης, κάποια άλλα στοχεύουν στην εξερεύνηση της μετανάστευσης στην ιστορία και τη σύγχρονη εποχή, ενώ κάποια έχουν επεκτείνει την έκθεσή τους ώστε να συμπεριλάβουν τμήματα σχετικά με τη μετανάστευση. Ένας μεγάλος αριθμός παραγόντων, όπως η ανάγκη αντίδρασης σε ένα μεταβαλλόμενο κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο, η προσπάθεια να προωθηθεί μια πιο ανοιχτή στάση και αποδοχή απέναντι στα σύγχρονα φαινόμενα μετανάστευσης και η προοδευτική ανάπτυξη των μουσείων κοινωνικής ιστορίας, οδήγησε σε αύξηση του αριθμού των μουσείων μετανάστευσης στην Ευρώπη (Lanz 2016:179-180).

- Η αναγνώριση του ρόλου της μετανάστευσης στην εθνική ταυτότητα μιας χώρας, μέσα από την ανάπτυξη της έννοιας των πολιτιστικών δικαιωμάτων, αποτελεί ένα τεράστιο έργο που απαιτεί από εμάς να επαναπροσδιορίσουμε την ιθαγένεια στον 21ο αιώνα. Αυτή η αναγνώριση των πολιτιστικών δικαιωμάτων των μεταναστών είναι δυνατή μόνο υπό ορισμένες συνθήκες. Η πρώτη είναι η αποδοχή της νομιμότητας της ιστορίας τους πέρα από τις αντιπαραθέσεις και τη πολιτικοποίηση της όλης συζήτησης. Το δεύτερο είναι η συμπερίληψη των δικαιωμάτων των μεταναστών στην έκφραση και προώθηση του πολιτισμού τους μεταξύ των άλλων δικαιωμάτων (πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα) που χορηγούνται στους ίδιους και τους απογόνους τους. Το τρίτο είναι η αποδοχή αυτού του πολιτισμού ως μέρος μιας εθνικής και παγκόσμιας κουλτούρας. Έχουμε ωστόσο ακόμη πολύ δρόμο μέχρι να διασφαλίσουμε ότι πολλοί πολιτισμοί αναγνωρίζονται πολιτικά και ότι τα πολιτιστικά δικαιώματα των κοινοτήτων των μεταναστών γίνονται αποδεκτά (Palmer & Šucha, 2009: 28).

- Στον δημόσιο τομέα σήμερα, τα ειδησεογραφικά μέσα και τα μουσεία αφηγούνται, τιμούν, οπτικοποιούν και συντάσσουν ιστορικά γεγονότα, προτείνοντας τρόπους για να δούμε τον «Άλλο» και βοηθώντας μας να κατανοήσουμε την κοινωνική πραγματικότητα. Η εμφάνιση των νέων μουσείων μετανάστευσης στην Ευρώπη ενσωματώθηκε σε ένα πλαίσιο αναπτυσσόμενης παγκοσμιοποίησης, αυξημένης κοινωνικής και μητροπολιτικής ποικιλομορφίας, αναζωογόνησης των πόλεων και εντατικοποίησης της μαζικής μετανάστευσης. Ενώ το πολιτικό πλαίσιο εξελίχθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και οι πολιτικοί να θεωρούν προβληματικές τις ροές προσφύγων και μετανάστευσης, τα μουσεία μετανάστευσης έχουν όλως παραδόξως ακμάσει (Pelsmaekers & Van Hout 2020:609). Με αυτήν την έννοια η συζήτηση στα μουσεία περί μετανάστευσης παρουσιάζει μία διττότητα: ανταποκρίνονται αποτελεσματικά σε επικρατούσες, ευρύτερες δημόσιες συζητήσεις σχετικά με τη μετανάστευση, ενώ ταυτόχρονα εκπληρώνουν τους νέους κοινωνικούς ρόλους τους ως πολιτισμικές βιομηχανίες (ο.π.: 619). Παρά τις μεταξύ τους ευρείες διαφορές εντοπίζονται τρεις γενικοί στόχοι των μουσείων μετανάστευσης. Αρχικά επιδιώκεται η αναγνώριση της συνεισφοράς των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής, κατόπιν επιχειρείται η συμπερίληψη και ενσωμάτωση των μεταναστών στο έθνος και η διευκόλυνσή τους να συνεισφέρουν στην οικοδόμηση της εθνικής ταυτότητας και τέλος, η ενίσχυση της κατανόησης των αιτιών που οδηγούν στην μετανάστευση (Henrich 2011:74).

- Σε εκθέσεις για τη μετανάστευση και τη διασπορά, η αλληλεξάρτηση μεταξύ απτής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς μεταδίδεται συχνά μέσω αντικειμένων της καθημερινής ζωής. Αυτά τα αντικείμενα που έφεραν οι μετανάστες από τη πατρίδα τους, εκφράζουν πρακτικές και μορφές γνώσης που συνδέονται έντονα με την αίσθηση της ταυτότητας, του ανήκειν σε έναν τόπο και της μνήμη. Για τα μουσεία πολιτισμικής ιστορίας, το παραπάνω σημαίνει ότι πρέπει να επεκτείνουν τις παραδοσιακές τους υποχρεώσεις συλλογής, καταγραφής, διαφύλαξης, έκθεσης και εκπαίδευσης. Περιλαμβάνει επίσης την εξεύρεση τρόπων συμπερίληψης της άυλης κληρονομιάς των μειονοτήτων, είτε είναι αυτόχθονες, είτε εθνικής ή ξένης προέλευσης, στο ευρύτερο εθνικό κράτος. Η αναγνώριση και ο σεβασμός της πολιτιστικής πολυμορφίας είναι τα πρώτα βήματα προς αυτήν την κατεύθυνση. Η έννοια της πολιτισμικής ποικιλομορφίας περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό πολύπλοκων θεμάτων που αφορούν την εθνικότητα, τη θρησκεία, την κοινωνική τάξη, το φύλο, την εκπαίδευση και την οικονομία. Για τα μουσεία, συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, πειραματισμό με νέες προσεγγίσεις για την εκπροσώπηση ομοιότητας και διαφορών, τονίζοντας τα οφέλη των πολιτιστικών επαφών, της διαπολιτισμικότητας και του κοσμοπολιτισμού. Όπως υποδεικνύεται από το πρόθεμα διά, η διαπολιτισμικότητα μεταφέρει την ιδέα της υπέρβασης των πολιτιστικών ορίων και απαιτεί τη διαπραγμάτευση της διαφοράς. Τα μουσεία τα τελευταία χρόνια πειραματίζονται με τρόπους οπτικοποίησης των περίπλοκων αυτών τρόπων ύπαρξης μεταξύ μεταναστών και διασποράς. Οι μετανάστες δεν φτάνουν με άδεια χέρια στην χώρα υποδοχής. Φέρνουν μαζί τους παραδόσεις, διάφορους τύπους γνώσης και εμπειρίες που αποτελούν τον πυρήνα της άυλης πολιτιστικής τους κληρονομιάς (Naguib 2013:2181-2183).

- Τα μουσεία υπήρξαν εδώ και πολύ καιρό διαπολιτισμικοί χώροι. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, πολλά μουσεία έχουν ακολουθήσει πιο σαφείς προσεγγίσεις διευκολύνοντας ιδιαίτερα τον διαπολιτισμικό διάλογο μέσω της συμμετοχικής πρακτικής (Henry 2015:209). Τα παραπάνω καθίστανται σαφή από τα ακόλουθα παραδείγματα υπερεθνικών προγραμμάτων που έχουν ως αντικείμενο την ετερότητα, την πολιτισμική πολυμορφία, τον διαπολιτισμικό διάλογο και την κληρονομιά.
- **MELA (2011-2015).** Η επιταχυνόμενη κινητικότητα ανθρώπων, αντικειμένων, πολιτισμών και γνώσεων αποτέλεσε το εννοιολογικό πλαίσιο για το έργο, το οποίο επικεντρώθηκε στην ανάλυση του τρόπου με τον οποίο τα σύγχρονα ευρωπαϊκά μουσεία είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις προκλήσεις και τις ευκαιρίες εκπροσώπησης περίπλοκων και πολλαπλών ταυτοτήτων και της «μεταναστευτικής κληρονομιάς», και τη δημιουργία νέων συνδέσεων μεταξύ παγκόσμιου και τοπικού στη σύγχρονη «εποχή των μεταναστεύσεων». Το έργο προτείνει στα ευρωπαϊκά μουσεία να επανεκτιμήσουν κριτικά τις θεσμικές τους πρακτικές και αφηγήσεις που περιλαμβάνουν την εκπροσώπηση διεθνικών παραγόντων, δυνάμεων και ροών και αμφιλεγόμενων ή προηγουμένως αποκλεισμένων φωνών. Το MELA ενθαρρύνει τα μουσεία να δραστηριοποιηθούν περισσότερο ως πράκτορες κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής, να συνεργάζονται όλο και περισσότερο με τις μεταναστευτικές κοινότητες, να αναγνωρίσουν την ετερογένεια του παρόντος και του μελλοντικού κοινού τους και να προσαρμόσουν τις συλλογές και τις αρχειακές πρακτικές τους ώστε να περιλαμβάνουν πιο ανεπίσημες και άυλες φωνές κληρονομιάς.

- **Network of Museum Organizations (NEMO), LEM /learning museum (2010-2013).** Ξεκινώντας με 23 εταίρους από 17 ευρωπαϊκές χώρες και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, το LEM στοχεύει στη δημιουργία ενός δικτύου μουσείων και οργανισμών πολιτιστικής κληρονομιάς, για να διασφαλίσει ότι αυτά μπορούν να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο όσον αφορά τη διά βίου μάθηση και να ευαισθητοποιήσουν τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων στο εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Η ομάδα του LEM διερευνά θέματα που σχετίζονται με τους τομείς της μουσειακής εκπαίδευσης, της ανάπτυξης κοινού, του διαπολιτισμικού διαλόγου και της διά βίου μάθησης. Διοργανώνει ανταλλαγές και μάθηση μέσω τακτικών επισκέψεων μελέτης σε διάφορα μουσεία, καθώς και εκπόνησης μελετών και εκθέσεων.

- **CAMOC, Migration: Cities (Im)migration and Arrival Cities.** Η CAMOC (Διεθνής Επιτροπή Συλλογών και Δραστηριοτήτων Μουσείων των Πόλεων) ιδρύθηκε στη Μόσχα τον Απρίλιο του 2005. Είναι ένας από τους διεθνείς οργανισμούς που ασχολούνται με τις πόλεις και την αστική ζωή. Έχει δύο μόνιμα θέματα: μετανάστευση και πόλεις σε σύγκρουση, και πέρα από αυτό ένα ευρύ φάσμα θεμάτων και θεμάτων σχετικά με τη ζωή της πόλης και της πόλης. Η CAMOC ηγήθηκε από το 2016 ενός έργου με τίτλο Migration: Cities (Im)migration and Arrival Cities. Ο γενικός στόχος του έργου ήταν να δημιουργήσει μια διαδικτυακή πλατφόρμα για τα μουσεία πόλεων (και μουσεία μετανάστευσης, καθώς και άλλα μουσεία που ασχολούνται με αυτό το ζήτημα) και τους επαγγελματίες των μουσείων για να βρουν σχετικές εμπειρίες, να μοιραστούν γνώσεις και να συζητήσουν ηθικούς και ουσιαστικούς τρόπους για να αλληλεπιδράσουν με τη νέα δυναμική των αστικών κέντρων και τις διαφορετικές πραγματικότητες των «πόλεων άφιξης».

- Το **Fabric of My Life (FABRIC)** είναι ένα τετραετές (2018-2022) συνεργατικό έργο που συγχρηματοδοτείται από το Πρόγραμμα Creative Europe της Ευρωπαϊκής Ένωσης μεταξύ πολιτιστικών ιδρυμάτων στη Δανία, στην Ελλάδα και στη Γερμανία με στόχο την καινοτομία και τη δοκιμή νέων μεθόδων στους πολιτιστικούς τομείς που αφορούν την ιστορία της μετανάστευσης, την ενδυνάμωση των γυναικών προσφύγων και την εκπαίδευση των εργαζόμενων στον πολιτισμό και φοιτητών σχεδιασμού. επικεντρώνεται στον ρόλο των κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων και των ειδών ένδυσης στη ζωή και τη μνήμη των παλαιότερων και νέων προσφύγων, με την πρόθεση να αναδείξει και να κοινοποιήσει τις ιστορίες της ζωής τους (Nosch 2019:24).

- Τα παραπάνω παραδείγματα υποδεικνύουν πως υπάρχουν πολλές σαφείς τάσεις στον Ευρωπαϊκό τομέα των μουσείων, ριζωμένες στην αυξημένη ευαισθητοποίηση σχετικά με τη μετανάστευση, μετα-αποικιοκρατία και παγκοσμιοποίηση. Σύμφωνα με τα παραπάνω το μουσείο συνιστά έναν τόπο διαπολιτισμικής συνάντησης και μέρος μίας πολιτιστικής οικολογίας, όπου μικρότερες τοπικές πρωτοβουλίες συσχετίζονται με μεγαλύτερες πρωτοβουλίες από ιδρύματα με παγκόσμια προοπτική. Η ποικιλία των μουσειακών πρωτοβουλιών αντικατοπτρίζεται στις διαφορετικές ομάδες στόχους και εμπειρίες: τοπικές, εθνικές, υπερεθνικές. Το μουσείο επικεντρώνεται στην αυξημένη συμμετοχή των πολιτών, ενισχύοντας την προσβασιμότητα για μειονότητες και περιθωριοποιημένες ομάδες. Το μουσείο επιπλέον αλλάζει προοπτική. Δίνει έμφαση στον διαπολιτισμικό προβληματισμό αντί στις απλό "διεθνείς" ή "εθνολογικές" προσεγγίσεις. Πραγματοποιεί βήματα εκτός παραδοσιακού πλαισίου (εθνολογικό, επιστημονικό, αισθητικό κλπ) και εκτείνεται σε και συνεργάζεται με άλλους τομείς (εκπαίδευση, κοινωνική εργασία, αρχιτεκτονική / πολεοδομία κ.α.) χρησιμοποιεί περισσότερες διαδραστικές μέθόδους και μεγιστοποιεί την κινητικότητα στις εκθέσεις, ως άμεσο αποτέλεσμα της διαπολιτισμικής εργασίας / σκέψης, γεγονός που απορρέει από μια επιθυμία για επικοινωνία με πολίτες από ποικίλες εθνοτικές, γλωσσικές, ηλικιακές ομάδες και κοινωνικές τάξεις (Torch 2010).

Μουσεία και Ευρωπαϊκή μεταναστευτική «κρίση»

- Τα μουσεία είναι πολιτιστικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται στις διαδικασίες δημιουργίας ιστορικών και κοινωνικών νοημάτων. Ο βαθμός στον οποίο χρησιμοποιούνται για τη μνήμη, την αυτο-αναγνώριση ή την αυτο-επιβεβαίωση, παράλληλα με την ευρύτερη αναγνώριση της διαφορετικότητας, υποδηλώνει ότι τα μουσεία διαδραματίζουν ισχυρό ρόλο ως χώροι όπου άτομα και ομάδες δύνανται να επιβεβαιώσουν και να εξερευνήσουν τις δικές τους ταυτότητες (Smith 2017: 82). Καθώς αναδύονται νέα μουσεία και άλλα αναπτύσσουν νέα έργα και προγράμματα ως απάντηση σε αυτό που θεωρείται «κρίση των μεταναστών» της Ευρώπης, αυτό που αξίζει να θυμόμαστε είναι ότι η απλή συμμετοχή δεν εξαλείφει μια διαφορά ισχύος. Η αμφισβήτηση των προκαταλήψεων, τόσο εντός όσο και έξω από τα τείχη του μουσείου, στις γειτονιές και τις κοινότητές τους, πρέπει να είναι ο πυρήνας του ρόλου του μουσείου στη συνεργασία με τους μετανάστες. Η κακή προσέγγιση του μουσείου στο ζήτημα συχνά υπονομεύει περαιτέρω την αυτοεκτίμηση των μεταναστευτικών κοινοτήτων επειδή τους νοεί ως παθητικά, ταλαιπωρημένα θύματα. Η θυματοποίηση ως ταυτότητα είναι το αναπόφευκτο συμπέρασμα, πως ο μετανάστης έχοντας υποφέρει από τη θλίψη γίνεται ξεχωριστός (Lynch 2017:227).

- Έτσι, το μουσείο νοεί τη θλίψη ως την εγγενή κατάσταση του μετανάστη. Περιορίζοντας τον μετανάστη όχι μόνο σε πολιτιστικό και γεωγραφικό έθνος, αλλά και σε ένα στερεότυπο του «θύματος», το μουσείο κινδυνεύει να αρνηθεί την πραγματικότητα ότι οι άνθρωποι και οι πολιτισμοί είναι σύνθετοι. Οι ακατέργαστες υπερβολικές απλοποιήσεις της εμπειρίας των μεταναστών μπορούν εύκολα να οδηγήσουν σε στερεότυπα από το μουσείο, υπονομεύοντας περαιτέρω το δικαίωμα της αυτοέκφρασης του μετανάστη (ο.π.: 233). Για την ανάπτυξη διαλόγου μεταξύ τοπικών κατοίκων και μεταναστών, βασικοί στόχοι είναι η ενίσχυση των συλλογών του μουσείου μέσα από την ανάπτυξη νέων ερμηνειών των έργων βάσει διαπολιτισμικών προοπτικών. Εξίσου σημαντική είναι η προώθηση της ευαισθητοποίησης των πολιτών, της ανακάλυψης και της αναγνώρισης της πολιτισμικής ποικιλομορφίας της πόλης. Τέλος, δεν θα πρέπει να αμεληθεί η ανάπτυξη ενός συμμετοχικού μοντέλου που μπορεί να συμπεριληφθεί στις μουσειακές Εκπαιδευτικές Υπηρεσίες και να αναπαράγεται σε άλλες τοποθεσίες (Li 2017:31).

- Τα μουσεία και οι γκαλερί γνωρίζουν όλο και περισσότερο την ανάγκη μετατροπής τους σε κοινωνικά συμπεριληπτικά ιδρύματα. Πολλά, αξιοποιούν προγράμματα προσέγγισης προς τις τοπικές κοινότητες για την επίτευξη αυτού του στόχου. Είναι σημαντικό γι' αυτά τα θεσμικά όργανα να αναστοχαστούν πάνω στους ορισμούς που δίνουν στην κοινωνική ένταξη και στους τρόπους με τους οποίους μπορούν να την επιτύχουν αποτελεσματικά. Ένα από τα ζωτικά συστατικά για την επιτυχή εφαρμογή κοινωνικά συμπεριληπτικών πρακτικών είναι η ανάπτυξη μιας συνεχούς διαδικασίας ενεργού προβληματισμού όπου, αξιολογούνται τα προγράμματα για τις περιεκτικές ιδιότητές τους, γίνονται βελτιώσεις και εφαρμόζονται ολοένα και πιο αποτελεσματικές πρακτικές. Καθώς η κοινωνική ένταξη έχει γίνει ένας όρος που εντοπίζεται σε αφθονία σε διάφορους θεσμούς που εκπροσωπούν την τέχνη και γενικά στην κοινωνία, είναι επιτακτική ανάγκη να σκεφτούμε κριτικά όσον αφορά την συμπεριληπτικότητα των πρακτικών μας και τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να βελτιώσουμε τα προγράμματά μας ώστε να αντανακλούν καλύτερα τις προθέσεις μας και τις προθέσεις των συμμετεχόντων μας (Reid 2011:82). Η μεγαλύτερη λοιπόν πρόκληση που παρουσιάζεται στα μουσεία και τις γκαλερί, που όλο και περισσότερο δίνουν προτεραιότητα στη (συν)εργασία τους με τους μετανάστες είναι η μετατόπιση μακριά από μια πατερναλιστική προσέγγιση. Για αυτό λόγο τα μουσεία πρέπει να εξετάσουν τις δικές τους προκαταλήψεις και τις θεωρίες αλλαγής (ο.π.: 235).

Συμπερασματικά

- Το μουσείο σαν ένας κατεξοχήν πολιτισμικός εκπρόσωπος, οπτικοποιεί την ιστορία μέσω της συλλογής αντικειμένων που λειτουργούν ως απτές αποδείξεις μίας αφήγησης, μιας ιστορίας που αφηγούμαστε ουσιαστικά οι ίδιοι για τους εαυτούς μας, με το τρόπο που την μάθαμε από τις προηγούμενες γενιές και με στόχο να την διατηρήσουμε, να την κληροδοτήσουμε στις επόμενες. Αυτό συνεπάγεται μία διαδικασία διαλογής. Επιλέγουμε ποιες πτυχές του πολιτισμού μας θα εκθέσουμε. Βάσει αυτών των επιλογών σχηματίζουμε μια φανταστική εικόνα ενός παρελθόντος που εκτείνεται πέρα από τα πεπερασμένα όρια της δικής μας ζωής, οριοθετώντας παράλληλα τον εαυτό μας στο παρόν και πραγματοποιώντας μία σύνδεση του εγώ μας σε ένα τόσο ατομικό όσο και συλλογικό μέλλον. Κεκλεισμένων των μουσειακών θυρών πραγματοποιείται μια παράσταση διαπραγμάτευσης της ταυτότητας, της ιστορίας και της κληρονομιάς – έννοιες οι οποίες συντίθενται, οικοδομούνται, ανασυντίθενται και παρουσιάζονται στο ευρύ κοινό. Η ταυτότητα λοιπόν, η αίσθηση του τί είμαι αλλά και τί δεν είμαι, χαρακτηρίζεται από μία ρευστότητα η οποία είναι εξαρτώμενη από την κοινωνία στην οποία εντάσσεται το μουσείο, την ιστορική της εξέλιξη, τα προβλήματα του παρόντος και τους στόχους που θέτει για το μέλλον. Κατά συνέπεια στο μουσείο βλέπουμε μία ερμηνεία του παρελθόντος και της ιστορίας η οποία ωστόσο διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στο παρόν μας. Βάσει αυτής της ερμηνείας του παρελθόντος οριοθετούμε όχι μόνο τον εαυτό μας αλλά και τις σχέσεις που αναπτύσσουμε ως μέλη μίας εθνοπολιτισμικής ομάδας με λοιπές ομάδες, των οποίων η ιστορία τυγχάνει να τέμνεται με την δική μας αφήγηση.

- Από την βιβλιογραφική επισκόπηση που προηγήθηκε συμπεραίνουμε πως η ποικιλομορφία είναι ένα κομμάτι της ανθρώπινης φύσης. Σε έναν κόσμο ο οποίος βιώνει την έκρηξη της τεχνολογίας, την καθημερινή διασυνοριακή μετακίνηση πολλών ατόμων και την οικονομική και πολιτική αλληλεξάρτηση των κρατών, η ανάπτυξη σχέσεων και η επαφή με διαφορετικές εθνοπολιτισμικές ομάδες είναι αναπόφευκτη. Η μεταναστευτική κρίση της Ευρώπης ωστόσο δημιουργεί το εξής παράδοξο. Η Ευρώπη του σήμερα μοιάζει σαν ένα ύφασμα που έχει ραφεί με την τεχνική patchwork – ένα σύνολο εθνικών κρατών, με δική τους ιστορία και εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά ενώνονται μέσω μιας κοινής πορείας στο παρελθόν και ενός κοινού οράματος για το μέλλον, δημιουργώντας έτσι μία υπερεθνική ταυτότητα, συμπληρωματική της εθνικής. Ενώ η αναγνώριση και ο σεβασμός στην πολιτισμική ποικιλομορφία εξαιρείται ως μία κατεξοχήν ποιότητα της νέας ευρωπαϊκής ταυτότητας, αυτό ίσως μοιάζει εκ πρώτης όψεως να αφορά κυρίως τα άτομα τα οποία τοποθετούνται εντός των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η μαζική προσέλευση των «άλλων», ατόμων που δεν φέρουν ούτε την ταυτότητα του κράτους υποδοχής, ούτε τη ταυτότητα του Ευρωπαίου ή ενδεχομένως του Δυτικού, έχει «τεστάρει» τα όρια της ανοχής προς το διαφορετικό ενώ παράλληλα έχει ξυπνήσει αισθήματα ξеноφοβίας, ρατσισμού και μισαλλοδοξίας. Όπως γίνεται κατανοητό, τα παραπάνω σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση των προηγούμενων ετών και τις τρομοκρατικές επιθέσεις σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, δημιουργούν γόνιμο έδαφος για ρητορικές μίσους, κοινωνικής περιθωριοποίησης μειονοτικών ομάδων και εξτρεμιστικών ιδεολογιών. Κατά συνέπεια καθίσταται πλέον επιτακτική η ανάγκη ανάπτυξης δεξιοτήτων από μέρους των πολιτών κριτικού αναστοχασμού όσον αφορά τον πολιτισμό καθώς και ικανοτήτων χειρισμού διαπολιτισμικών συνδιαλλαγών.

- Η κριτική διαπολιτισμική θέαση της ιστορίας από μέρους του μουσείου και η ενσωμάτωση της πραγματικότητας που βιώνουν οι περιθωριοποιημένες ομάδες, επιτρέπει στο μουσείο όχι μόνο να λειτουργήσει προς το συμφέρον της κοινωνίας που εντάσσεται μα και της ίδιας της ανθρωπότητας. Μπορεί η παραπάνω τοποθέτηση να μοιάζει με μία βεβιασμένη υπεργενίκευση, ωστόσο οφείλουμε τουλάχιστον να αναστοχαστούμε πως η ανάπτυξη της διαπολιτισμικής ικανότητας και κριτικής σκέψης, χειραφετεί το άτομο από τα δεσμά της προπαγάνδας που βρίσκει τα ερείσματα της σε συγκεκριμένες ερμηνείες της ιστορίας μίας κοινωνικής ομάδας εις βάρος άλλων, με καταστροφικές συνήθως συνέπειες, όπως για παράδειγμα το Ολοκαύτωμα ή το Απαρχαίντ. Τα μουσεία μνήμης, τα μουσεία μετανάστευσης καθώς και η πληθώρα των διαπολιτισμικών προγραμμάτων που αναπτύσσονται αποτελούν ισχυρές ενδείξεις της αναγνώρισης του ρόλου του μουσείου, ο οποίος σταδιακά φαίνεται να μετατοπίζει το ενδιαφέρον από τον άνθρωπο ως ένα συγκεκριμένο εθνοπολιτισμικό ον και τείνει να κλίνει προς τον άνθρωπο ως μέλος του κόσμου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bitsani, E. (2016). Migration memory, cultural heritage: A vehicle of the intercultural identity of a city. The case study of the Eastern Greek Community and the Greek museums of Trieste Italy. *Cogent Arts & Humanities*, 3, 1-15.
- Brown, J. A. (2018). The case for an inclusive museum: a perspective from excluded groups and communities. In B. B. Soares, K. Brown & O. Nator (Eds.). *Defining the Museum of the 21st century*. Paris: ICOM / ICOFOM, 119-126.
- CAMOC (2017-2018) - > Migration: Cities (Im)migration and Arrival Cities Ανακτήθηκε στις 30/1/23 <http://network.icom.museum/camoc/projectsworkshops/workshops/L/2/> & <http://www.migrationcities.net/>
- Cohen L. et al. (2007). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. (Σ. Κυρανάκης, κ.ά. Μεταφρ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Delaplace, A. (2017, October). The heritage of immigration: rethinking the museum's role as a mediator in identity building. Proceedings from the Summer School of Museology "*Discussing heritage and museums: crossing paths of france and serbia*". Paris.
- Henrich, E. (2011). Suitcases and Stories: Objects of Migration in Museum Exhibitions. *The International Journal of the Inclusive Museum*, 3, 71-82.
- Henry, D. (2015). Talking Deeper about Cultural Difference: A Digital Interactive from Melbourne. *Curator the museum journal*, 58, 209-222.
- Kurin, R. (2004). Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention. *Museum International*, 56, 67-77.

- Lähdesmäki, T. et al. (2020). *Creating and Governing Cultural Heritage in the European Union*. Oxon: Routledge.
- Lanz, F. (2016). Staging Migration (in) Museums. A Reflection on Exhibition Design Practices for the Representation of Migration in European Contemporary Museums. *Museum & Society*, 14, 178-192.
- Li, F. M. (2017). Artefactually Speaking: A New Museum-based Learning Programme at the National Museum of Singapore. In C. Angelini (Ed.). *Best Practice & A Tool to Improve Museum Education Internationally*. 6, 30-40.
- Lien S. & Nielsen H. W. (2019). Permanent Displays' as Unsettling Layers of Epistemologies, Politics and Aesthetics. *Museum & Society*. 17, 439-457.
- Lynch, B. (2017). Migrants, museums, and tackling the legacies of prejudice. In C. Johansson & P. Bevelander (eds.). *Museums in a time of migration : rethinking museums' roles, representations, collections, and collaborations* . Lund: Nordic Academic Press.
- MELA (2011-2015). Ανακτήθηκε στις 30/1/23 από <http://www.mela-project.polimi.it/>
- Network of Museum Organizations (NEMO). (2010-2013). LEM /learning museum. Ανακτήθηκε στις 30/1/23 <https://www.lemproject.eu/the-project/>
- Nosch, M. L. B. (2019). The Fabric of My Life. *Archaeological Textiles Review*, 61, 24-25.
- Palmer, R. & Šucha V. (2009). Foreword. In P. Wood (Ed.), *Intercultural Cities Towards a model for intercultural integration Insights from Intercultural cities, joint action of the Council of Europe and the European Commission*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 11-17.
- Pelsmaekers, K. & Van Hout, T. (2020) People on the move: how museums de-marginalize migration, *Social Semiotics*, 30, 607-624.
- Poehls, K. (2011). Europe, Blurred: Migration, Margins and the Museum. *Culture Unbound*, 3, 337-353

- Reid, N. (2011). Inclusive Art Gallery Practices: Exploring Collaborative Processes and Pedagogy in Outreach Community Programming. *The Canadian Review of Art Education*, 38, 68-83.
- Sainani, S. (2020). Inclusivity in Art Museums. Ανακτήθηκε στις 30/1/23 από https://www.researchgate.net/publication/344770294_Inclusivity_in_Art_Museums
- Sandberg, M. (2020). Retrospective ethnographies: Twisting moments of researching commemorative practices among volunteers after the refugee arrivals to Europe 2015. In T. Lähdesmäki et al. (Eds.), *Challenges and Solutions in Ethnographic Research: Ethnography with a Twist*. Oxon: Routledge.
- Smith, L. (2017). 'We are... we are everything': the politics of recognition and misrecognition at immigration museums. *Museum & Society*, 15, 69-86.
- Stylianou-Lambert, T. et al. (2014). Museums and cultural sustainability: stakeholders, forces, and cultural policies. *International Journal of Cultural Policy*, 20, 566-587.
- Swensen, G. & Guttormsen, T. S. (2020). Illusionary equality? Museum politics, practice and immigrant heritage. *Museum Management and Curatorship*, 35, 15-35.
- Torch, C. (2010). European Museums And Interculture : responding to challenges in a globalized world. Retrieved on 15/2/2023 from https://www.academia.edu/41684856/EUROPEAN_MUSEUMS_AND_INTERCULTURE_responding_to_challenges_in_a_globalized_world_a_reflection_paper_by
- Van der Auwera, S. (2013). UNESCO and the protection of cultural property during armed conflict. *International Journal of Cultural Policy*. 19, 1-19.
- Van Huis, I. et al (2019). Introduction: Europe, Heritage and Memory — Dissonant Encounters and Explorations. In I. Saloul (Ed.), *Dissonant Heritages and Memories in Contemporary Europe*. Cham: Springer Nature Switzerland AG.
- Walton, J. et al. (2016). Towards reflexive ethnicity: Museums as sites of intercultural encounter. *British Educational Research Journal*, 42, 871–889.
- Wihtol de Wenden, C. (2007). Immigration and Cultural Rights: political recognition and cultural acceptance. *Museum international*, 59, 24-29.